

« zurück blättern vor »

BUDOWAĆ v. imp., ab 1398. **1)** ‘etw. bauen, errichten’ – ‘stawić budynek’: 1.H.15.Jh. Fl 146 2, STP *Wczynø albo budvyø [..] Gersusalem, gospodyzn rozproszena yzrahelska sberze.* o (1425) 1920 KsMaz II nr 1214, STP *Lygostay (sc. debet)... dare robora ku wissemv budowanv vel ad totum edificium.* o 1500 ZapWarsz nr 1843, STP *Jakom ssya vyethnal s thobem (leg. z tobq), *yszech thy myal skazicz mln... anisch go myal budovac.* o 1545 RejJóz K8v, SPXVI *Każ Miłofciwy krolu Szpichtirze budować.* o 1595 SkarKaz 453a, SPXVI *Y sam Pan Bog rofkazał budować sobie kościot ná pufzczy.* o 1696 Bardz.Tr. 564, L *Budować z marmuru.* o (1887–1888) 1949–1951 Sienk.Wołod.III 8, DOR *Domy, budowane modłą azjatycką, miały okna przystońięte gęstą, drewnianą kratą.* o 1951 Słonim.Poezje 365, DOR *W znoju, w walce, w trudzie nowe miasto budują nowi, młodzi ludzie.* – STP, SPXVI, MAĆZ, CN, TR, L, SWIL, SW, LSP, DOR. **2)** ‘sich ein Haus bauen’ – ‘stawić własny dom’: ca.1475 R I s.XLV, STP *Chcesz szye bvdowacz (si vis aedificare domum), nyechay czye przywodzy k themv ząndza twa, ale potrzeba.* o 1588 GostGosp 166, SPXVI *Aby sie żaden nie budował / aż sie Vrządnikowi opowie.* o 1646 Star.Dw. 74, L *Kto się ieno chciał budować, mógł bezpiecznie w lasach iego rąbać drzewo do budynku.* o (1847) 1879 Krasz.Sfinks I 41, DOR *Ja sam tu niedaleko się buduję i potrzebuję cęgły dla siebie.* o (1946) 1948 Grusz.An.Od Karpat 29, DOR *Pisał parę razy, że już wnet wróci z żoną i z dziećmi i będzie się budował na swoim.* – STP, SPXVI, MAĆZ, TR, L, SWIL (fig.), SW, DOR. **3)** ‘etw. erschaffen, herstellen, gestalten, organisieren, konstruieren, gründen’ – ‘tworzyć, wytwarzać, kształtować, organizować, konstruować, zakładać’: 1553 KromRozm III C3, SPXVI *Nye czyni tu przyymowánye slybye / to yeft flowá bożego / znákyem kofćyotá / ktory z Apostołow poczł budować.* o (1695) 1722 Past.F. 215, L *Gwiadz szkoda winować, Každy zwykł sobie swe szczęście budować.* o (1847) 1879 Krasz.Sfinks I 170, DOR *Patrząc na dwory, usiłował zgadywać, kto je zamieszkiwał, unikał w ich życie z kolei spokojne lub wrzawy pełne i budował z kilku zdziebeł całe losy, całe historie pełne obrazów i obrazków.* o 1949–1950 Breza Niebo II 291, DOR *Budujemy państwo od podstaw.* – SPXVI, L (fig.), SWIL (prze.), SW (przen.), LSP (przen.), DOR (przen.). **4)** ‘auf etw. gegründet, geschaffen sein’ – ‘być opartym, stworzonym na czymś’: 1561 Leop A3v, SPXVI *Żeby z czytániá twego / budowátá sie y część á chwałá Páná Krytułowá.* o 1595 SkarKaz 421a, SPXVI *Koniec małżeństwa są dziateczki / z ktorych się dom budwie.* o (1603) 1607 Sk.Dz. 1096, L *Upada, co się na mocney fkałe nie budwie.* o vor 1900 SW *Bolák buduje ś. na ciele. Nie ból, bolák, bo ci N. Panna kázata, zebys ś. nie budował.* – SPXVI, L, SWIL (fig.), SW (przen.), LSP (przen.). **5)**

‘moralisch festigen, belehren’ – ‘umoralniać, pouczać’: 1561 Leop 1.Cor 8/1, SPXVI *Vmiejętność nādyma / á miłość buduie*. o 1593 WujNT 1.Cor 14/4, SPXVI *Kto ięzykiem mowi / fámego siebie buduie: lecz kto prorokuie / zgromądzenie wiernych buduie [ecclesiam Dei aedificat]*. o 1633 Birk.Zyg. 46, L *Na modlitwy te przychodzili z wielką ochotą, z wielkim budowaniem korony wszyftkiey*. o 1851 Mac.Piśm.I 332, DOR *Po modlitwach, pieśniach i tym podobnych pismach treści nabożnej zajęto się układaniem dzieł takich, które by pobożnych budowały i wzmacniały w wierze*. o (1911) 1949–1951 Sienk.Pust.I 130, DOR *Bądź wraz z dziećmi na placu modlitwy, na który prorok udaje się codziennie, by budować wiernych przykładem pobożności i utwierdzać ich w wierze*. – SPXVI, CN, TR, L (moraln.), SWIL (fig.), SW, LSP (przen.), DOR. **6)** ‘sich an etw. erbauen, mit etw. trösten’ – ‘podnosić się na duchu, pocieszać się’: 1579 SkarŻyw 188, SPXVI *pokażz [...] chuć twoię ku Bogom żeby fię z ćiebie drudzy budowali*. o 1761 Leszcz.H.S. 546, L *Trzeciego dnia go w kościele znajduią, Gdzie z roztropności iego sie buduią*. o 1844 Sztymr.Pow.I 354, DOR *Długo patrzałem na nią i budowałem się jej przykładem*. o (1900) 1949–1951 Sienk.Krzyż.I 76, DOR *Pobożni z dziada pradziada wielmoże polscy budowali się widokiem króla w kościele*. – SPXVI, CN, TR, L, SWIL, SW, DOR (fraz.). ◇ **Etym:** mhd. *buden* v., ‘eine Bude aufschlagen’, LEX, nur für Inh. 1, 2. ◇ **Der:** *przebudować* v. pf., (1398) 1967 Kościan nr 104, STP *Jaco na *te rolø, czoszm mal oth *czandza opatha, przebudowałem tace vele iaco trzy grzywny*. Zuerst geb. CN, nur für Inh. 1, 2, 3, 4; *przybudować* v. pf., (1398) 1967 Kościan nr 105, STP *Iaco Staszek, ... czszo mal rolø oth *czandza opatha, na tey przibudova<t> tako vele jako za trzy grzywny*. Zuerst geb. MAČZ, nur für Inh. 1, 2; *zbudować* v. pf., (1427) 1974 Kal nr 963, STP, zuerst geb. CN, nur für Inh. 1, 2; *ubudować* v. pf., 1437 MonJur III,58, STP, zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2; *wzbudować* v. pf., 1460 PF V 38, STP, zuerst geb. TR, nur für Inh. 1, 2, 5, 6; *budowacz* subst. m., 1461–1467 Serm 323r., STP, zuerst geb. DOR, nur für Inh. 1, 2; *pobudować* v. pf., 1461–1467 Serm 415r., STP, zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2, 5, 6; *budownik* subst. m., 1528 Mymer¹ 11, SPXVI, zuerst geb. MAČZ, nur für Inh. 1, 2; *nabudować* v. pf., 1544 SeklWyzn 2v, SPXVI, zuerst geb. CN, nur für Inh. 1, 2; *dobudować* v. pf., 1561 Leop 2.Esdr 7 arg, SPXVI, zuerst geb. TR, nur für Inh. 1, 2; *obudować* v. pf., 1561 Leop 1.Mach 1/33, SPXVI, zuerst geb. CN, nur für Inh. 1, 2; *budowny* adj., 1564 BielKron 403v, SPXVI, zuerst geb. MAČZ, nur für Inh. 1, 2; *podbudować* v. pf., 1564 MAČZ 423b, SPXVI, zuerst geb. MAČZ, nur für Inh. 1, 4, 5, 6; *zabudować* v. pf., 1564 MAČZ 406c, zuerst geb. MAČZ, nur für Inh. 1, 2; *odbudować* v. pf., 1588 ZapKościer 77v, SPXVI, zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2, 5, 6; *budowca* subst. m., 1606 Chodk.Kost. 5, L Zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2; *budowla* subst. f., 1609 Boter. 230, L,

zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2; *wybudować* v. pf., [hapax] 1646 Star.Dw. 75, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2; *budowisko* subst. n., ‘ein übergroßes Gebäude; ein Bauplatz’, 1769–1777 Zab. 12 251, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2; *budownia* subst. f., ‘das System, der Bau eines Systems’, [hapax] 1769–1777 Zab. 15 83, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2; *budowalny* adj., ‘Bau-’, 1765–1784 Mon.74 671, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2; *budowa* subst. f., ‘der Bau, die Bauart’, 1786–1788 Kluk Dyk. 1.9, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2; *budowli* adj., ‘zum Bauen geeignet; Bauholz’, 1782–1792 Pam.83 214, L, zuerst geb. L, nur für Inh. 1, 2. ❖ Die älteste polnische Bedeutung (Inhalt 1) ist eine Weiterbildung derjenigen von mhd. *buoden* ‘eine Bude aufschlagen’, was für eine erheblich frühere Entlehnung spricht. Da atsch. *budovati sě* nur in der Bedeutung von mhd. *buoden* und darüber hinaus spät belegt ist (1450–1475 Comest. 96B, GEBAUER), kommt es als Quelle nicht in Frage. Die Abwesenheit des Verbs in der alttschechischen Bibelübersetzung spricht ebenfalls gegen die tschechische Vermittlung: der polnische Erstbeleg stammt bereits aus dem Psalter. Eine Ableitung von poln. *buda* (‘Hütte, Schuppen’, Ebel. 1446; ‘Verdeck auf einem Wagen’ 1450; ‘Kramladen u. dgl.’ 1455 zum atsch. *búda* ‘Bude’, Ebel. Anfang 15. Jh.) ist ebenfalls aus semantischen Gründen unwahrscheinlich. Die Ableitung *budowa* ist eine Rückbildung; bei *budulec*, erst seit 1900 bei Sw belegt, ist eher an eine direkte (d. h. keine nachträgliche) Lehnübersetzung des ersten Elements zu denken (vgl. jedoch ↑*bawulec*). ↑*federpusz*, ↑*budynek*.

« zurück blättern vor »